

4. OVERBLIKK OVER KULTURHISTORISK MUSEUMS ARKEOLOGISKE UNDERSØKELSER I 2006

Inger Marie Berg-Hansen, Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo

I 2006 gjennomførte Kulturhistorisk museum til sammen 63 undersøkelser innenfor sitt forvaltningsdistrikt (figur 4.1). Som i 2005 var prosjektene av ulikt omfang, fra de store, flerårige prosjektene til små undersøkelser som omfattet kun ett enkelt objekt. I katalogen for 2006 (kapittel 5 i dette bind) presenteres en kortfattet beskrivelse av alle undersøkelser utenom de store, flerårige prosjektene (Gråfjellprosjektet, Rena elv i Hedmark og E18-prosjektet i Vestfold), som tidligere er publisert i egne bind av Varia-serien (Gjerpe 2008a–c; Stene 2010). Det samme gjelder undersøkelsen på Bjørnstad i Sarpsborg, som ble gjennomført som en del av E6-prosjektet i Østfold (Bårdseth 2007).

Som det går fram av figur 4.2, ble nesten alle undersøkelsene i 2006 gjennomført som følge av dispensasjoner fra kulturminneloven (kml. § 3). Av disse var 50 undersøkelser utført i forbindelse med realisering av reguleringsplan (kml. § 8-4) og 10 etter enkeltvedtak (kml. § 8-1). Kun tre sikringsundersøkelser ble gjennomført, og ingen forskningsundersøkelser.

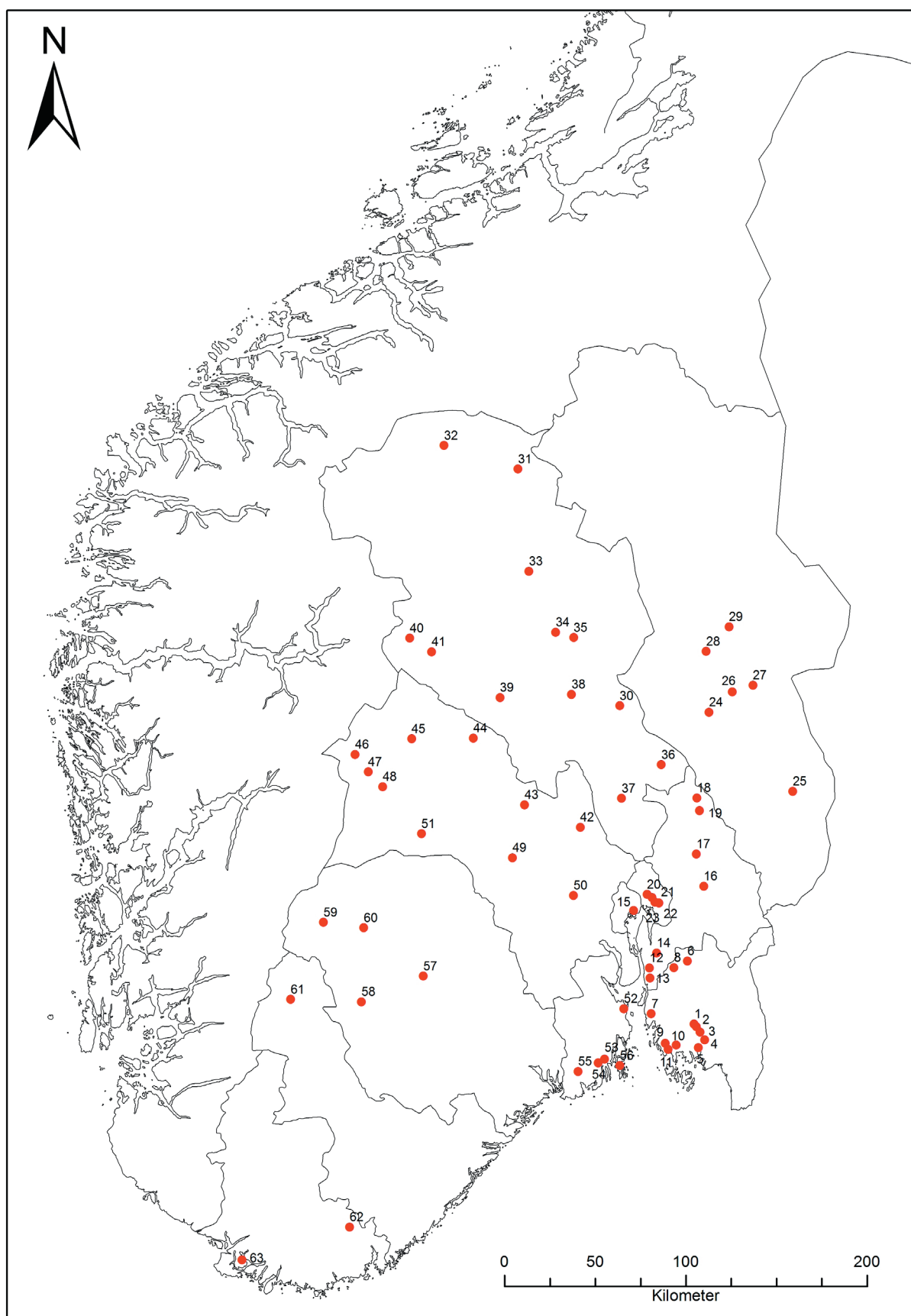
Den første sikringsundersøkelsen omfattet et funnsted for gravfunn fra vikingtid i Tokke i Telemark. Det dreier seg om en flatmarksgrav som ble funnet i forbindelse med metallsøking i skogsterreng. Den andre er en utgravning av en fjellgrav fra yngre jernalder i Grimsdalen i Dovre kommune i Oppland. Den tredje sikringsundersøkelsen var Aursjøprosjektet i Lesja kommune i Oppland og Nettet kommune i Møre og Romsdal. Dette var et bredt anlagt samarbeidsprosjekt mellom Lesja kommune, fylkeskommunene i Oppland og Møre og Romsdal samt NTNU Vitenskapsmuseet og Kulturhistorisk museum og kom i stand i forbindelse med nedtapping av Aursjømagasinet for utbedring av dammen. Prosjektet inkluderte både omfattende registreringer og utgravninger av utvalgte lokaliteter samt evaluering av kulturminnenes tilstand etter 50 år under vann. Resultatet var blant annet funn av et stort antall kulturminner fra en lang tidsperiode, fra steinalder til middelalder, og ny og verdifull kunnskap om utnyttelsen av dette fjellområdet.

Oversikten i figur 4.3 viser antallet ulike typer kulturminner som er undersøkt i de ulike fylkene. Mange av undersøkelsene i 2006 omfatter flere typer kulturminner, og oversikten omfatter derfor

et høyere antall enn prosjektoversiktene i figur 4.1 og 4.2. Kulturminnene er delt inn i tolv kategorier: steinalderlokaliteter, bosetningsspor i dyrka mark og utenom dyrka mark, dyrkingsspor, graver, kullgrop-lokaliteter, jernvinneanlegg, kullmiler, tjæremiler, fangstanlegg, veianlegg og annet. Bosetningsspor i dyrka mark omfatter hovedsakelig lokaliteter datert til jernalder, men yngre steinalder og bronsealder er også representert. Denne gruppa omfatter både lokaliteter med kokegroper, ildsteder og stolpehull med mer og kokegropfelt. I denne oversikten er bosetningsspor utenom dyrka mark skilt ut som egen kategori og omfatter lokaliteter som ble funnet i utmark i forbindelse med Aursjøprosjektet. Lokalitetene dateres til ulike perioden fra bronsealder til middelalder. Kategorien «graver» representerer her enkeltgraver eller gravhauger. Kullgropslokaliteter som ligger uten en klar sammenheng med jernvinneanlegg, det vil si såkalte frittliggende kullgroper, er her skilt ut i en egen gruppe. Antallet slike lokaliteter representerer her antall undersøkelser, som hver kan omfatte flere kullgroper. Jernvinneanlegg inkluderer på sin side ofte én eller flere kullgroper i tillegg til andre strukturer, slik som ovner, slagghauger, kullagre, tufter og så videre.

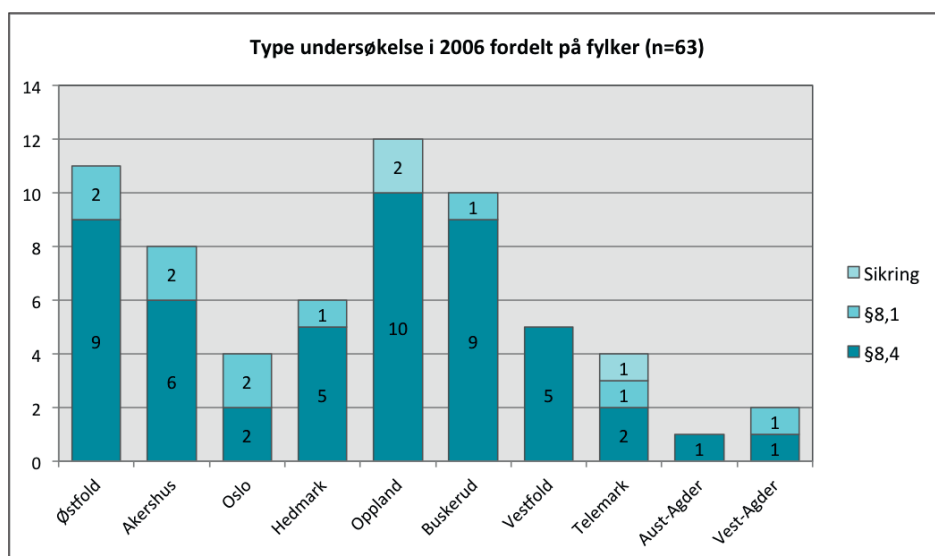
Av figur 4.3 framgår det at det også i 2006 var stor variasjon mellom fylkene med hensyn til hvilke typer kulturminner som er undersøkt. Som i det foregående året må dette ses i sammenheng både med det regionale landskapet og naturgrunnlaget for bosetning og økonomi og med hvordan dagens utbygging og utnyttning av landskapet i de ulike områdene varierer. Den omfattende utviklingen av bolig- og industriområder på det sentrale Østlandet foregår i stor grad i områder som egner seg for jordbruk, og medfører dermed mange undersøkelser av bosetningsspor i dyrka mark (figur 4.1). Både innlandsfylkene og fjellområdene i Agder og Telemark er på sin side i stor grad dominert av utbygging av fritidsboliger og tilrettelegging for fritidsaktiviteter i utmark. Dette berører i stor grad de fjellnære skogsområdene, hvor jernutvinning og kullbrenning, men også fangst har stått sentralt opp igjennom forhistorien og middelalder.

Figur 4.4 viser at bosetningsspor i dyrka mark utgjorde en stor andel (29 prosent) av undersøkelsene

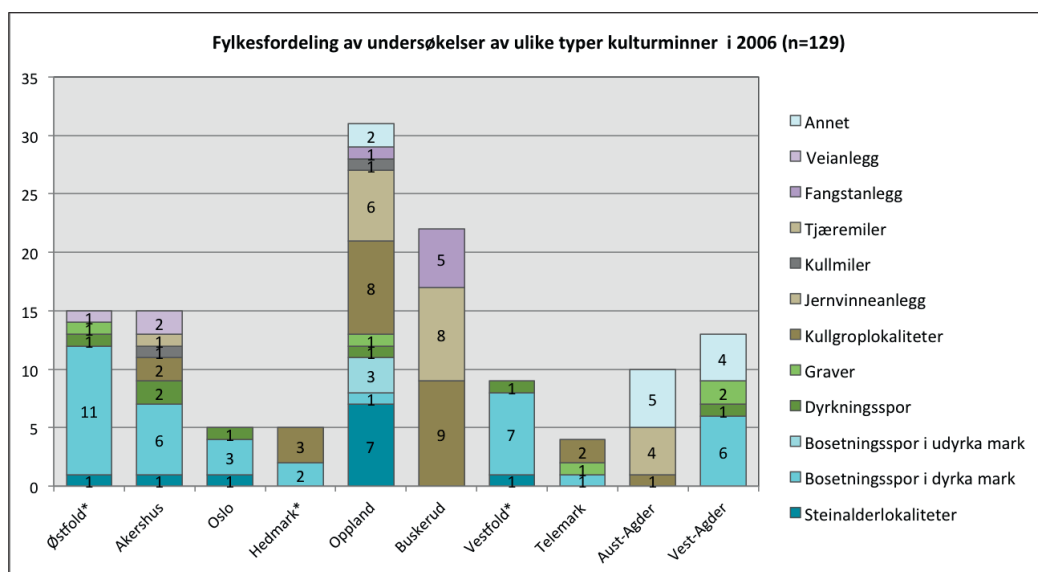
Figur 4.1. Kart over alle arkeologiske undersøkelser som ble utført av Kulturhistorisk museum i 2006. Hver markering representerer et prosjekt. Nummer i kartet tilsvarer nummer i katalogen for 2006. Kart: M. Samdal, KHM.

Figure 4.1. Map showing all archaeological sites that were investigated by the Museum of Cultural History in 2006, each dot representing one project. Map: M. Samdal, Museum of Cultural History.

Figur 4.2. Kulturhistorisk museum gjennomførte i alt 63 arkeologiske undersøkelser i 2006. Diagrammet viser en oversikt over typer undersøkelser fordelt på fylkene innenfor museumsdistriktet.

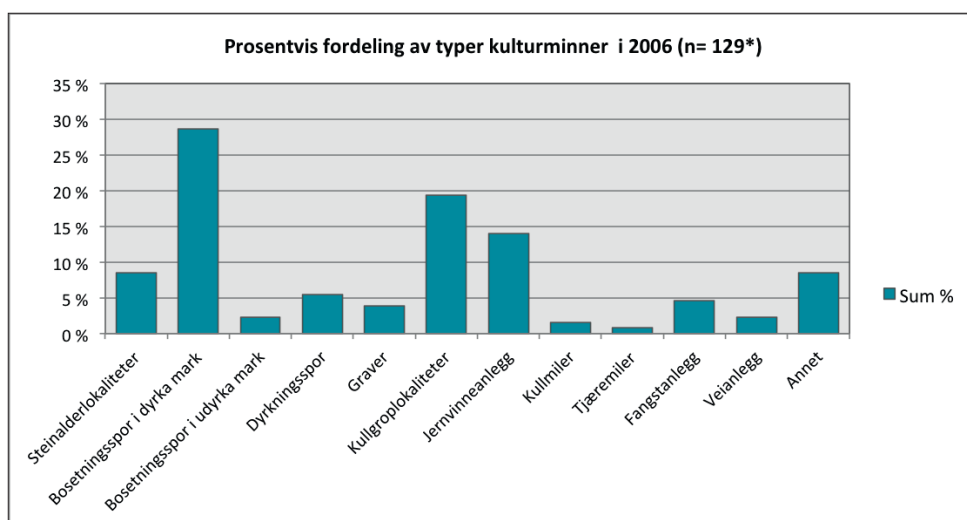
Figure 4.2. In 2006 the Museum of Cultural History conducted in all 63 archaeological projects. The diagram shows the number of different types of investigation distributed between the ten counties within the museum district (§ 8-4 and § 8-1 = rescue excavations;

Figur 4.3. Oversikt over undersøkte kulturminner i Kulturhistorisk museums forvaltningsdistrikt i 2006. Antallet avviker fra figur 4.2 ettersom et prosjekt kan omfatte flere og ulike typer kulturminner og lokaliteter.

* Sammenstillingen omfatter ikke de store, flerårige utgravningsprosjektene Gråfjellprosjektet, E18-prosjektet og E6-prosjektet (for oversikt over disse prosjektene, se Bårdseth 2007; Gjerpe 2008a-c; Stene 2010). Kategorien «kullgroplokaliteter» inkluderer to prosjekter som omfatter et stort antall frittliggende kullgroper, men som er angitt som kun én undersøkelse hver i diagrammet. Dette gjelder reguleringsplan for Hovden skisenter i Bykle kommune i Aust-Agder, som blant annet omfattet 36 kullgroper som lå spredt i undersøkelsesområdet, og dessuten prosjektet Gudbrandslie i Vang kommune i Oppland, som omfattet 41 frittliggende kullgroper. Kategorien «annet» representerer ulike kulturminnetyper. Fra Gudbrandslie i Oppland dreier det seg om en røsteplass og en tuft, og fra Hovden i Aust-Agder dreier det seg om fem røsteplasser. I Vest-Agder omfatter kategorien et båtøpptrekk og tre naust som ble undersøkt på Sande i Farsund kommune.

Figure 4.3. Geographical distribution of different types of heritage sites between the ten counties within the museum district. One project may include several types of heritage sites. Large projects continuing for more than one year are published elsewhere (confer references below) and are excluded here.

Figur 4.4. Prosentvis fordeling av ulike typer kulturminner som ble undersøkt av Kulturhistorisk museum i 2006. * Se kommentar, figur 4.3, om antall og hvilke undersøkelser som er inkludert i sammenstillingen.

Figure 4.4. Distribution of different heritage-site types investigated by the Museum of Cultural History in 2006.

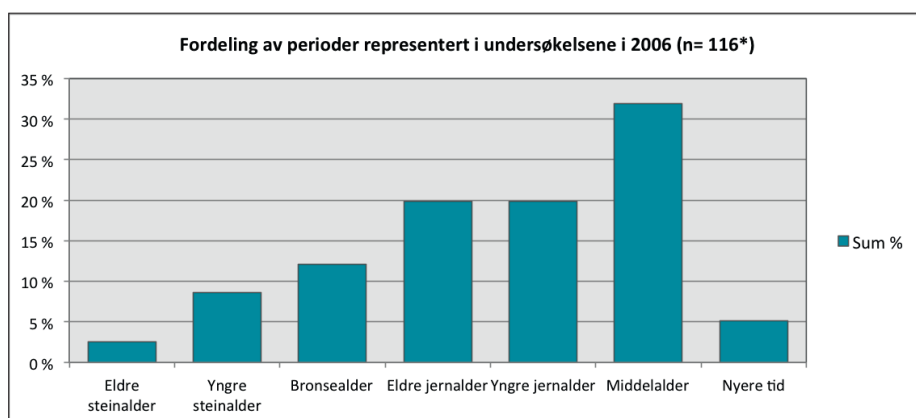
i 2006. På i alt ni av disse lokalitetene var det mulig å identifisere hustomter. En av de største undersøkelsene i dyrka mark var utgravningene i forbindelse med rv. 465 på Sande i Farsund kommune. Undersøkelsen foregikk i 2005–2006 og omfattet blant annet flere områder med bosetningsspor fra ulike perioder samt et båtopptrekk og tre naust fra jernalder. En del av undersøkelsen omfattet også gravhaugen Todnen, hvor det ble funnet fire graver, deriblant en ubrent kvinnegrav fra folkevandringstid med blant annet en relieffspenne, som er avbildet på forsida av denne boka (se også Helliksen 2007). Som nevnt ble det undersøkt tre lokaliteter med bosetningsspor som lå i udyrka mark, i forbindelse med Aursjøprosjektet. Disse var en lokalitet fra bronsealder, en fra eldre bronsealder/eldre jernalder og en samisk boplass datert til middelalder. Kun fem graver ble undersøkt. Det dreier seg om sikringsgravningene i Telemark og Oppland som nevnt ovenfor samt i forbindelse med begge undersøkelsene i Vest-Agder. Dessuten ble det undersøkt en gravrøys i forbindelse med E18 Glomma–Kapstad i Spydeberg kommune i Østfold.

En stor andel av undersøkelsene omfatter kulturminner knyttet til jernutvinning og kullbrenning (33 prosent). Hele 18 jernvinneanlegg ble undersøkt i 2006, og de i alt 25 kullgropundersøkelsene omfatter 185 kullgroper. En stor del av disse er undersøkt kun ved hjelp av prøvestikk. Tre store undersøkelser bidrar til det høye antallet. Den ene var utgravningene på Hovden/Breive i Bykle kommune i Aust-Agder som foregikk i 2005–2006. Den andre var utgravningene i et etablert hyttefelt ved Haglebu i Sigdal kommune i Buskerud. Undersøkelsen ved Haglebu danner utgangspunktet for en av artiklene i denne boka (kapittel 10, Grøtberg og Tveiten). Den tredje er undersøkelsene i forbindelse

med reguleringsplan for Gudbrandslie og kommunedelplan for Tyinkrysset i Vang kommune i Oppland.

Det ble gjennomført to spesielt interessante undersøkelser av fangstanlegg i 2006, med til sammen seks fangstgroper (5 prosent). Den ene omfatter fem fangstgroper i Ringerike kommune i Buskerud, hvor en av gropene er datert til siste del av eldre steinalder. Den andre omfatter en usedvanlig godt bevart fangstgrop ved Aursjøen og omtales i en av artiklene i denne boka (kapittel 8, Bergstøl). Til sammen elleve steinalderlokaliteter (9 prosent) ble undersøkt innenfor museumsdistriktet i 2006. Lokalitetene representerer både eldre og yngre steinalder. Sju av disse er de skadede og bare delvis utgravde lokalitetene som ble undersøkt innenfor Aursjøprosjektet. De fire andre utgjør boplasser fra Østfold, Oslo, Akershus og Vestfold, fra ulike deler av yngre steinalder.

Som for 2005 viser gjennomgangen av utgravningsprosjektene fra 2006 at forekomsten av dateringer til ulike perioder varierte mellom fylkene (figur 4.5). Flere utgravninger omfatter kulturminner fra ulike tidsperioder. Svært usikre dateringer er utelatt fra denne oversikten. Dateringer til jernalder og middelalder dominerer med henholdsvis til sammen 46 lokaliteter (40 prosent) og 37 lokaliteter (32 prosent). Jernalderdateringene representerer hovedsakelig bosetningsspor i dyrka mark og gravminner, men også en del jernvinneanlegg er datert til denne perioden. Det store antallet dateringer til middelalder utgjøres først og fremst av jernvinneanlegg og de mange frittliggende kullgroper, men også enkelte bosetningsspor, dyrkingsspor og veianlegg. Dateringene til bronsealder, i alt 14 lokaliteter (12 prosent), representerer både bosetningsspor og dyrkingsspor, men de fleste av disse er spor som opptrer

Figur 4.5. Prosentvis fordeling av kulturminner/lokalteter datert til ulike perioder fra Kulturhistorisk museums undersøkelser i 2006. * Se kommentar, figur 4.3, om antall og hvilke undersøkelser som er inkludert i sammenstillingen.

Figure 4.5. Chronological distribution of heritage sites investigated by the Museum of Cultural History in 2006.

på lokaliteter i dyrka mark med hovedfase i jernalder. Et unntak er imidlertid en boplass med flateretusjert kvartsittmateriale fra Aursjøprosjektet i Oppland.

Oppsummerende kan vi si at også i 2006 utgjorde bosetningsspor i dyrka mark en betydelig andel av undersøkelsene i Kulturhistorisk museums distrikt utenom de store, flerårige prosjektene. Imidlertid var de ikke like dominerende som i 2005. Disse lokalitetene er hovedsakelig datert til jernalder samt enkelte til bronsealder. På den annen side utgjorde jernvinneanlegg og frittliggende kullgroper, som er datert til henholdsvis jernalder og yngre jernalder/middelalder, en større andel enn året før. Videre varierte den geografiske distribusjonen av disse kulturminnetypene på tilsvarende måte som i 2005, med bosetningsspor hovedsakelig i jordbruksområdene i lavlandet og spor etter jern- og kullproduksjon og fangst i skogsområdene i innlandet. Imidlertid var andelen undersøkte steinalderlokaliteter noe større, hvilket først og fremst skyldes Aursjøprosjektet i Oppland.

TRENDS IN THE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS BY THE MUSEUM OF CULTURAL HISTORY IN 2006

In 2006 Museum of Cultural History conducted sixty-three archaeological investigations in the southern and south-eastern parts of Norway (figure 4.1). The investigations represented projects of varying extent and comprised a variety of heritage monuments and sites. All the investigations were carried out as rescue excavations according to the Act of 9th June 1978 No. 50 concerning the Cultural Heritage.

The present review demonstrates that also in 2006 the largest number of investigations comprised settlements related to farming economy as well as ritual sites (cooking-pit sites). The sites were mainly dated to

the Iron Age and some to the Bronze Age. However, a major portion of the excavations encompassed iron-extraction sites and charcoal pits from the Iron Age and the late Iron Age/the Middle Ages respectively. These investigations represented a larger portion than the previous year. Furthermore, the geographical distribution of different types of heritage sites varied in a similar way as in 2005, with settlement sites in the present lowland cultivated areas and the iron-extraction and charcoal-production sites as well as systems for trapping reindeer or elk in the inland forested areas. The number of Stone Age excavations was higher than the previous year, however mainly carried out as a part of the Aursjøen project in the northern part of Oppland County.

Litteratur

- Bårdseth, G.A. (red.) 2007. *Hus, gard og graver langs E6 i Sarpsborg kommune. E6-prosjektet Østfold*, band 2. Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo. (Varia, 66.)
- Gjerpe, L.E. (red.) 2008a. *Steinalderboplasser, boplassspor, graver og dyrkningsspor. E18-prosjektet Vestfold*, bind 2. Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo. (Varia, 72.)
- Gjerpe, L.E. (red.) 2008b. *Hus, boplass- og dyrkningsspor. E18-prosjektet Vestfold*, bind 3. Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo. (Varia, 73.)
- Gjerpe, L.E. (red.) 2008c. *Kulturhistoriske, metodiske og administrative erfaringer. E18-prosjektet Vestfold*, bind 4. Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo. (Varia, 74.)
- Helliksen, W. 2008. «Grav, kult og hall i folkevandringstid og merovingertid på Sande i Farsund k». Vest-Agder. *Primitive tider* 2007/08: 7–19.
- Stene, K. (red.) 2010. *Steinalderundersøkelser ved Rena elv. Gråffellprosjektet*, bind 3. Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo. (Varia, 76.)